NIOD-directeur Frank van Vree over het grote Indië-onderzoek

‘Geen morele oordelen’

‘We zijn er niet op uit morele oordelen te vellen. We willen begrijpen en verklaren wat er is gebeurd.’ Directeur Frank van Vree van het NIOD, woordvoerder van het Indië-onderzoek, probeert zorgen en ongerustheid over de uitkomsten weg te nemen.

Tekst Rein Bijkerk **Beeld** NIMH

Bij de nog levende Indiëveteranen en hun naasten (kinderen en kleinkinderen), bij belangenbehartigers van de Indiëgangers en bij Nederlanders met een Indische achtergrond is bezorgdheid en ongerustheid over het lopende Indië-onderzoek. Wordt het eindresultaat een eenzijdig verhaal over het Nederlandse geweld, en blijven de Indonesische gewelddaden onderbelicht? Komt er voldoende aandacht voor het noodlot dat de Indische Nederlanders trof, met name tijdens de bloedige bersiap-periode? Hoe zorgvuldig wordt er omgegaan met beladen begrippen als extreem geweld en oorlogsmisdaden? Mondt het hele project uiteindelijk uit in een morele veroordeling vanuit het hier en nu, zonder dat recht wordt gedaan aan de inzet en offers van Nederlandse militairen? Frank van Vree, NIOD-directeur en woordvoerder namens het Indië-onderzoek, wil graag proberen de bezorgdheid en ongerustheid weg te nemen.

Wantrouwen

‘Ik begrijp dat er met spanning naar de resultaten wordt uitgekeken’, aldus Van Vree. ‘Er is ook wantrouwen. Sommigen denken dat wij vooraf al weten wat eruit komt, maar dat is absoluut niet zo. We staan er open in.’ Is het onderzoek niet eenzijdig omdat de invalshoek het Nederlandse geweld is? ‘Het is het kabinet zelf dat de vraag naar de aard, omvang, oorzaken en impact van het geweld centraal heeft gesteld. Een groot onderzoek naar het geheel van de Indonesische revolutie zou er anders uitzien, maar binnen onze opdracht kiezen we voor een brede benadering. We belichten de dynamiek van het geweld, het geheel van actie en reactie, en besteden volop aandacht aan de verschillende perspectieven. Een Indonesische onafhankelijkheidsstrijder keek nu eenmaal heel anders naar de situatie dan een Nederlandse dienstplichtige, maar beide gezichtspunten moet je voor een goed begrip tot hun recht laten komen. Het steeds laten zien van de verschillende perspectieven en het laten horen van de verschillende stemmen vinden we essentieel. Dat is voor ons een soort beginselverklaring en daar mag men ons aan houden.’

‘We kiezen binnen de opdracht voor een brede benadering’

Bersiap

Wat de Indische Nederlanders is overkomen, krijgt beslist ruime aandacht, zo beklemtoont Van Vree. Dan gaat het allereerst om de beruchte bersiap-periode direct na de Japanse overgave en vóór de komst van Nederlandse troepen. Een chaotische tijd waarin sprake was van veel geweld, waarbij ook vele duizenden Indische Nederlanders, Nederlandsgezinde Indonesiërs en anderen werden vermoord, veelal door groepen jonge Indonesiërs. Van Vree: ‘Het idee dat we een soort ‘bersiap-ontkenners’ zouden zijn, is echt onjuist. In die voor de Indische gemeenschap traumatische periode begint juist voor een deel het hele verhaal. We zullen er een aparte studie over publiceren. Indische Nederlanders, die trouwens een heel diverse groep vormden – dat wordt wel eens vergeten –, komen ook nadrukkelijk aan bod in een andere studie. Dat deelonderzoek gaat over de nawerking van de dekolonisatie van Indonesië in de Nederlandse politiek en samenleving.’

Buitenproportioneel

Het Indië-onderzoek richt zich op het Nederlandse geweld, met inbegrip van buitenproportioneel geweld en oorlogsmisdrijven. Voor Van Vree gaat het daarbij allereerst om doordacht en helder woordgebruik. ‘De term ‘structureel geweld’ zegt bijvoorbeeld niet veel, omdat structureel geweld nu eenmaal inherent is aan oorlog. En het begrip ‘grensoverschrijdend geweld’ veronderstelt dat er steeds een heel precieze grens zou zijn. Dat is niet zo. We hebben besloten die omschrijving ▶

‘We willen begrijpen en verklaren wat er is gebeurd, wat mensen bewoog’

niet te gebruiken. Er is nu een lijst van vijftig tot zestig termen opgesteld, begrippen waarvan we zeggen dat de precieze betekenis of het specifieke gebruik ervan niet automatisch voor zichzelf spreekt. Denk bijvoorbeeld aan ‘extreem geweld’ of ‘oorlogsmisdrijf’. In onze teksten zullen we telkens heel nauwgezet aangeven wat een term in dat verband betekent en waarom we die term gebruiken.’ Het is eveneens de bedoeling dat er voldoende oog is voor de ingewikkelde en diverse militaire situatie. ‘Het ging niet alleen om eenheden van de republiek, maar evenzeer om allerlei milities waarop Soekarno lang niet altijd greep had, om lokale warlords en criminele bendes. Dat komt allemaal aan de orde. Net als het feit dat de situatie per gebied sterk kon verschillen. Het ligt al met al genuanceerder dan het massieve beeld van twee gewapende blokken, de Republiek Indonesia en Nederland, die tegenover elkaar stonden. Dat blijkt ook uit de regionale studies waar de bij het onderzoek betrokken Indonesische historici een hoofdrol spelen.’

Visies op onafhankelijkheid

Dan is er de discussie over de datum waarop Indonesië onafhankelijk werd. Bij Indiëveteranen en hun vertegenwoordigers leeft de vrees dat als wordt gekozen voor 17 augustus 1945 – de dag waarop Soekarno de onafhankelijkheid uitriep – eigenlijk met terugwerkende kracht wordt gezegd dat de Nederlandse militairen een min of meer illegale oorlog uitvochten. ‘Ook hier gaat het om een clash van perspectieven’, aldus Van Vree. ‘Aan Indonesische kant was het volstrekt duidelijk dat het uitroepen van de onafhankelijkheid het begin was. Maar vanuit Nederland bezien was het een opstand die geen enkele legitimiteit had. Voor ons onderzoek is 17 augustus gewoon een politiek en militair feit, ook al was Indonesië volkenrechtelijk gezien daarmee nog geen erkende staat – dat kón ook helemaal niet. Tegelijkertijd is er de Nederlandse visie dat pas in december 1949 de soevereiniteit werd overgedragen. Het zou een heel a-historische benadering zijn je niet tevens van die zienswijze rekenschap te geven.’

Morele veroordeling

Er bestaat onder Indiëveteranen en degenen die zich bij hen betrokken voelen het vermoeden dat het Indië-onderzoek gaat uitmonden in een simplistische morele veroordeling op basis van de waarden en normen van nu en het actuele maatschappelijke debat over kolonialisme en racisme. Van Vree: ‘Het klopt dat er inmiddels anders naar het koloniale verleden wordt gekeken. Nederland had waar het ging om Indië lange tijd een tamelijk rooskleurig beeld van zichzelf. Er was eveneens een zekere naïviteit en er was de nodige nostalgie. Maar er waren ook altijd al kritische stemmen, óók in de jaren 1945-1949. Die stemmen hebben sinds de jaren negentig steeds meer volume gekregen. Natuurlijk ook door rechtszaken van Indonesische slachtoffers en boeken als Limpachs ‘Brandende kampongs’.’ Die maatschappelijke ontwikkeling is volgens Van Vree relevant voor de onderzoekers. ‘Als historicus kijk je nu eenmaal vanuit je eigen tijd naar het verleden, dat is onvermijdelijk.’ Er onmiddellijk aan toevoegend: ‘Maar we zijn er helemaal niet op uit morele oordelen te vellen. We willen begrijpen en verklaren wat er is gebeurd. Begrijpen wat mensen bewoog te doen wat ze deden, verklaren hoe het geweld is ontstaan. En daarbij laten we ons niet vastpinnen op één invalshoek. Het gaat voor een goed begrip juist, ik zei het eerder al, om de uiteenlopende perspectieven en de verschillende stemmen van toen.’ ■

Resultaten in 2022

De officiële naam van het Indië-onderzoek is ‘Onafhankelijkheid, dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië, 1945-1950’. Uitvoerders zijn: NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies, Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) en het Nederlands Instituut voor Militaire Historie.
Directe aanleiding voor de regering om een onafhankelijk onderzoek mee te financieren vormden de rechtszaken van Indonesische burgers tegen de staat en een aantal recente publicaties en dan met name Rémy Limpachs ‘De brandende kampongs van Generaal Spoor’ uit 2016.
In totaal zijn er veertig onderzoekers betrokken bij het onderzoek, onder wie twaalf overwegend jonge Indonesische historici.
Op 17 februari 2022 zullen de resultaten van het Indië-onderzoek worden gepresenteerd. Als gevolg van de coronacrisis is dat een halfjaar later dan voorzien. Er komt een overzichtswerk met de belangrijkste bevindingen en er wordt een reeks deelstudies gepubliceerd, in het Nederlands en deels ook in het Engels en Indonesisch.
Zie voor meer informatie: https://www.ind45-50.org.